

REFİK HALİT'İN HİKÂyecİLİĞİNDE DEĞİŞİM*

Gülizar İYİOĞLU**

ÖZET

1888'de İstanbul'da doğan ve 1965'te hayata veda eden yazar Refik Halit Karay, özellikle mizah ve eleştiri konusunda kendi döneminde ün yapmış ve yaptığı korkusuz, sert eleştiriler yüzünden ömrünün uzunca bir bölümünü sürgünde geçirmiştir. Yazar, edebiyat yaşamına gazetecilikle adım atar. Dönemin iktidarı yazarın eleştirel yazılarından rahatsız olur ve 1914'te Sinop'ta, Refik Halit için ilk sürgün yılları başlar. Kendisi üç yıl sonra İstanbul'a dönse de bu dönüş uzun sürmez ve 1922 Beyrut'a sürgün edilir. 1938'e kadar da ülkeye dönemez.

Mizah ve eleştiride bu kadar tanınmasına rağmen bugün edebiyat otoriteleri tarafından "hikâye" türünde Türk Edebiyatı'na kazandırdığı iki hikâye kitabıyla öne çıkarılır: Memleket Hikâyeleri ve Gurbet Hikâyeleri. Türk Edebiyatı'nda hikâyeciliğin bugün bulunduğu noktaya gelmesinde Refik Halit'in büyük rolü olduğu su götürmez bir gerçektir. Elbette Refik Halit de bu başarısını, kendisinden önce hikâyeciliğimizin geçirdiği aşamalardan biriktirdiklerini üstün yeteneğiyle birleştirerek yakalamıştır. Ancak Türk Hikâyesi'nin gerçek dilini bulmasında da yazarın sözü edilen iki eserinin payı büyüktür.

Bu çalışmada, Memleket Hikâyeleri'nden Gurbet Hikâyeleri'ne gelirken iki eser arasında "dil ve üslup, mekân, kişiler, zaman" bakımından ne gibi farklar ortaya çıktığı incelenmeye ve çözümlenmeye çalışılacaktır. Hem Gurbet Hikâyeleri hem de Memleket Hikâyeleri'nde sözü edilen unsurlar; yazarın bu unsurları ele alış ve işleyiş biçimi, ortak noktalar ve farklılıklar bakımından karşılaştırmalı olarak değerlendirilecektir. Ayrıca makale hazırlanırken Refik Halit Karay ve eserleri ile ilgili çalışma yapan araştırmacıların fikirlerinden de yararlanılmış, yeri geldikçe bunlara da değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Refik Halit Karay, Hikâye, Değişim, Memleket Hikâyeleri, Gurbet Hikâyeleri

CHANGE IN STORYTELLING OF REFİK HALİT

ABSTRACT

Refik Halit Karay, born in İstanbul in 1888 and died in 1965, writer, gained fame in his time especially in humor and criticism; and

* Bu makale Prof. Dr. Durali Yılmaz'ın danışmanlığında hazırladığım "Refik Halit Karay'ın Hikâyeleri'nde Değişim (İstanbul Kültür Üniversitesi-2011)" adlı yüksek lisans tezinden çıkarılmıştır.

** Öğretmen, MEB, El-mek: g.iyioglu@gmail.com

spent most of his life in exile due to his fearless and harsh criticism. The author began his literary career as a journalist. Authority of the time disturbs author's critical writings and his exile years began in Sinop in 1914. Even though he came back to İstanbul after three years this return didn't last long and he was exiled to Beirut in 1922. He couldn't come back to his country until 1938.

Although being well-known in humor and criticism, he is put forward by the authorities for two of his storybooks he brought to Turkish Literature in the genre of "story": *Memleket Hikâyeleri* (Hometown Stories) and *Gurbet Hikâyeleri* (Foreign Land Stories). It is unequivocally true that Refik Halit played a significant role in leading the storytelling in Turkish Literature come to gain importance today. Absolutely, Refik Halit captured the success by combining his superior talent with what he gathered in the progress our storytelling had made. Yet, the share of his two works mentioned is great for the The Turkish Story to find its own speech.

In this study, it is attempted to examine and resolve what differences have arisen in terms of "language and style, place, individuals, time" between the two works when Hometown Stories and Foreign Land Stories are examined. Elements mentioned in the story of the Homeland and Foreign Land Stories, the author's handling of these elements and manner of operation, the common points and differences will be considered as comparative terms. In addition, the preparation of the article and the works of Refik Halit Karay also benefited from the ideas of the researchers on the study, the location is also mentioned to them as they arrive.

Key Words: Refik Halit Karay, Story, Change, *Memleket Hikâyeleri*, *Gurbet Hikâyeleri*.

Giriş

Refik Halit Karay, 15 Mart 1888'de, o dönem devrin ileri gelenlerinin toplandığı bir semt olan İstanbul Beylerbeyi'nde doğmuştur. Ailesi elit bir tabakadan olan ve "saray" ile de yakın ilişkiler içinde bulunan yazarın sürgüne gitmeden önceki hayatı İstanbul'un en güzel semtlerinde geçer. Özellikle ilk gençlik yıllarında, son derece şık giyimi, her türlü güzellikten zevk almaya çalışması ile bilinir (Ebcioğlu, 3-4-5). Bu özelliklerine bakıldığında özellikle *Memleket Hikâyeleri*'nde ortaya koyduğu emsalsiz dil ve üslup; Anadolu halkını, sanki hep onlar arasında yaşamış gibi tanıyıp ele alması benzeri az görülen bir durumdur.

Yazarlık hayatına diğer çoğu çağdaşı gibi gazetecilikle adım atan Refik Halit, kendi döneminde özellikle eleştiri konusunda ün yapmış ve mizahı da işin içine katarak özgün üslubunu meydana getirmiştir. Başına gelen her türlü olumsuzluğa rağmen kendisini alıkoyamadığı eleştiri alışkanlığı neredeyse yazın hayatının sonuna kadar devam etmiştir.

Sürgün hayatı Anadolu'da başlayan yazar, burada *Memleket Hikâyeleri*'ni; daha sonra Orta Doğu'daki sürgün yıllarında da *Gurbet Hikâyeleri*'ni kaleme alır. *Memleket Hikâyeleri*'nde onun hep alışıktığımız eleştirel ve mizahi yönünü yine görürüz; fakat *Gurbet Hikâyeleri*'nde memleket hasreti çok ağır basmış olmalı ki alışılmışın aksine hikâyelerde mizah ve eleştiri birden yok olur. Onun yerini hüznün ve yalnızlık duygusu alır. *Gurbet Hikâyeleri*'nde bambaşka bir Refik Halit ortaya çıkar. Dil ve üslup dâhil olmak üzere kişiler, mekân ve zaman konusunda yazarın bakış açısındaki

Turkish Studies

değişikliklerin, psikolojisinin bir sonucu olarak *Memleket Hikâyeleri*'nin *Gurbet Hikâyeleri*'ne evrilişi, yazarın her iki eserde bu unsurlara yaklaşımı ve onları yansıtırma biçimi çalışmanın konusunu teşkil etmektedir. Her iki eserde karşılaştırma yapılan konular ayrı birer başlık halinde verilecek, aradaki farklar ve ortak noktalar örneklerle açıklanacaktır.

Dil ve Üslup

Refik Halit'in Türk Edebiyatında dil ve üslup konusunda bir çığır açtığı neredeyse yazar hakkında görüş bildiren tüm edebiyat araştırmacıları tarafından kabul edilmektedir. Bu konuda Yahya Kemal görüşünü şöyle dile getirir: "Türkçeye yeni bir çeşni vermiş, hemen hemen daima neş'eli ve canlı; görüşte hususiyet ve yazışta hüner göstermiş bir muharrirdir." (Beyatlı 1968, 47). Ahmet Kabaklı ise *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet Hikâyeleri* hakkında "Üslupları nefis, olayları çekici ve hele çevre tasvirleri çok başarılı olan bu hikâyelerde teknik de kuvvetlidir." der (Kabaklı 1985, 378). N. Sami Banarlı, Refik Halid'in güzel Türkçesini Kırım hanları neslinden olan annesinden, evde ve mahallelerinde konuşulan İstanbul Türkçesinden aldığını dile getirir (Banarlı 1971: 1205). Refik Halit hakkında önemli çalışmalardan birini yapmış olan Osman Nuri Ekiz de yazarın bu türde en önde gelen yazarlarımızdan biri olduğunu, günümüzde dahi teknik bakımdan bu eserlerin aşılamadığını, dile hâkimiyet ve onu kullanmadaki yetenek bakımından Refik Halit'in benzersiz olduğunu savunmuştur (Ekiz 1984, 30).

Memleket Hikâyeleri, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde geçen on sekiz; *Gurbet Hikâyeleri* ise biri Sibirya'da olmak üzere, geri kalanı Ortadoğu'nun farklı bölgelerinde geçen on yedi hikâyeden oluşmaktadır.

Memleket Hikâyeleri'nde dil konusunda göze çarpan ilk özelliklerden biri cümlelerin genel olarak kısa olmasıdır. Günlük yaşamda konuşulan dile çok yakın bir dil ve üslup görmek mümkündür. Bunun başlıca nedeni ele alınan konuların, olayların geçtiği yer ve ele alınan kişilerin sıradan, özellikle halk tabakasına mensup kişilerden seçilmiş olmasıdır. Refik Halit aynı tutumu elbette kahramanlarını konuşurken de takınır ve yazarın anlatımıyla kişilerin konuşmaları arasında bir örtüşme göze çarpar.

"İşte İlistir'in rast geldiği Abdi Hoca böyle yarı ermiş bir köylüydü. Hemen koşup elinden öptü, boynunu büküp durdu. Hoca bu saygıya karşılık tesbihsiz sol eliyle İlistir'in arkasını sıvadı, geçtiler." (M.H. s. 95).

Bu öykülerde kişi ve yer betimlemeleri yaparken yazar sık sık sıfatlar ve benzetmelerden yararlanır. Cümleler kurallı, eylem cümlesidir ve son derece nettir. Yazar bu kısa ve net cümlelerle rahat okunma ve anlaşılma noktasında da bir kolaylık yakalar. Böylece *Memleket Hikâyeleri*'ndeki Anadolu'da yaşayan insanın günlük konuşma dili okuyucuyu hemen sarar.

"Lakin birden şaştı. Gözleri dört açıldı: Koca öküz başını çevirdi, kasabın kirli elbiselerini derin derin, gürültülü bir nefesle kokladı, kokladı, sonra kımıldandı, toplandı, yavaş yavaş kalktı." (M.H. s. 48)

Gurbet Hikâyeleri'nin dili *Memleket Hikâyeleri*'nde karşımıza çıkan dil yapısından temelde çok farklı olmamakla beraber daha uzun ve daha fikir ihtiva eden, yaşam karşısında felsefik yargılar içeren bir özellik arz eder. *Gurbet Hikâyeleri*'nde, çoğu hikâyede olaylar yazarın bizzat kendi başından geçmişçesine, bir anı anlatılır gibi anlatıldığından dil, eğitilmiş ve aydın bir kişi ağzından çıktığını belli etmektedir. Yazar, *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki çoğu hikâyede kahramanlardan biridir. Olayları bizzat yaşamaktadır. Bu da dil konusunda elbette iki eser arasında gözle görülür bir fark yaratmıştır. *Gurbet Hikâyeleri* bu yönüyle *Memleket Hikâyeleri*'nden belirgin şekilde ayrılır.

"Yemek, içmek, dinlenmek, ısınmak veya serinlemek isteyen cisim sizden uzakta kalıyor; yorgun bir köpek gibi soluya soluya arkanızdan sürükleniyor. Giden, ilerliyen, yaşamakta inat eden

ruhtur. Bir aralık öyle sandım ki, önümde giden biri vardır, görünmiyen biri... O, ruhumdur; arkasında iki kat, dizüstü sürüklenen karartı da benim.” (G.H. s. 62-63)

Refik Halit *Gurbet Hikâyeleri*'nde, üç hikâyesi dışında, “Yara, Antikacı, Testi, Fener, Zincir, Keklik, Akrep, Lavrans, Fırat, Çıban, Kaçak, Güneş, Hülle, Dişçi” adlı hikâyelerinde kahramanlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlatım aslında olayların bize daha samimi ve inandırıcı gelmesini sağlar. Anlatılan olayın gerçekleşmiş olduğu hissine kapılırız.

“Bir bahar sabahı şehirde kendisine rast geldim. Tüfekleriyle, köpekleriyle, heybeleri ve adamlarıyla otomobile biniyordu.

-Uğurlar olsun hacı Ağa! Dedim.

Beni iyice görmek için sağlam gözünü yüzüme çevirdi:

-Buyur dedi, keklik avlamaya gidelim.

-Dağ tepe dolaşmaya mecalim yok, diye cevap verdim. Gripten yeni kalktım.” (Karay 1940, 37).¹

Yazar anlatımında ayrıca “gurbet” kavramını bize zaman zaman hatırlatır. Onun bu durumundan kaynaklanan hüznünü yer yer hissederiz. Oysaki *Memleket Hikâyeleri*'nde Refik Halit'in dili daha canlıdır, anlatıma mizah ve yergi üslubu hâkimdir. Yazarın mizahi yönü zaten yazarlık hayatının başlangıcından itibaren kendini göstermektedir. Kendisi de bu yönünü kabul eder ve bunu Direktör Ali Bey'e, onun anahtarlarla ilgili mizahi bir yazısına borçlu olduğunu dile getirir. (Karay 2011, 35) Yazar topluma ve bireylere eleştirel ve mizahi yaklaştığı için *Memleket Hikâyeleri*'nde keskin bir ironi göze çarpar:

“Vehbi Efendi bu ufak kazanın Dünyunu Umumiye idaresinde kantar kâtibiydi. Lakin bir türlü yerli ahaliye mahsus kisveyi üzerinden atamamış, bir türlü memur kılığını alamamıştı.” (Karay, 50).²

Yazar *Gurbet Hikâyeleri*'nde mizahi yönünü ve eleştirel yaklaşımını daha geri plana atar. Yine de buna rağmen *Gurbet Hikâyeleri*'nde anlatım bu hüznün peşine düşüp de hantallaşmaz. Bunu sağlayan da yazarın dile olan hâkimiyeti; cümlelerin akıcı, kısa olması; üsluptaki canlılık olarak açıklanabilir.

Refik Halit *Memleket Hikâyeleri*'nde bilinç akışı ve iç monolog tekniğini neredeyse hiç kullanmaz. Kahramanlarını genellikle kısaca betimleyerek bize onların durumu hakkında bilgi verir. Kahramanları iç monologla konuşturmak yerine onların durumunu bol sıfatlı, net ve kısa cümlelerle, çoğu zaman da üstü kapalı mizahi yaklaşımıyla tanıtır. Kişi betimlemeleri ile yer betimlemelerini çok iyi kaynaştırır. Okuyucuyu yormadan hem kahraman hem de çevre hakkında aynı anda fikir sahibi olmasını sağlar.

“Servet Efendi, tombul, yuvarlak, laubali bir adam, balıkların serildiği, tavaların cızırdadığı, durgun ve kirli denizin keskin kokusuna karışmış ispirotolu bir havanın ciğerlere hücum ettiği bu sokaktan yutkunmadan, imrenmeden ‘Oh, ne âlâ, mis gibi!’ demeden geçemezdi.” (M.H. s. 67).

Bir kahramanın iç dünyasını, bilinç akışını izleyebildiğimiz öyküler *Gurbet Hikâyeleri*'nde yazarın daha önce de sözünü ettiğimiz kendini, kendi iç dünyasını ifade ettiği, kahramanlardan birinin de kendisi olduğu öykülerdir. Oysa *Memleket Hikâyeleri*'nde yazar klasik hikâye yöntemini kullanır, olaylara tamamen dışarıdan bakar; giriş, gelişme ve sonuç bölümleri belirgin şekilde çizilmiştir ve klasik hikâye yöntemine uygundur.

¹ Gurbet Hikâyeleri'nden (G.H.) yapılan alıntılar aynı baskıya aittir

² Memleket Hikâyeleri'nden (M.H.) yapılan alıntılar aynı baskıya aittir.

Refik Halit'in özellikle *Memleket Hikâyeleri*'nde "tanrı bilici" anlatıcı yöntemini daha sıklıkla kullandığını görürüz. Bu hikâyelerde yazar realist tutumu benimser. Tam anlamıyla "Maupassant"³ tarzı hikâye tekniğini uygular. Açık ve gerçekçi dil *Gurbet Hikâyeleri*'nde yerini biraz daha mistik ve masalsı bir tarza bırakır. Kahramanlar, mekânlar, olay örgüsü bu dile uygun olarak kendini gösterir. Yazar, mistisizmle realizmi çok iyi bütünleştirmiştir.

"Şimdi haşmetli kralların yerinde, tek tük, dalgın çobanlar geziyor ve miğferli ordulara bedel yumuşak tüylü koyunlar dolaşiyor. Dikili bir ağacı, ayakta kalmış bir bacası olmayan korkunç bir boşluk... Her şey hâk ile yeksan, tuz ile buz, un, ufak olmuş. Çökmüş ve çömelmiş bu kuru arz parçasında biz de kendimizi yassılmış ve yayvanlaşmış, renksiz ve kavruk hissediyoruz." (G.H. s. 37).

Hikâyelerde üslup bakımından dikkati çeken bir diğer farklılık da yazarın *Gurbet Hikâyeleri*'nde değişik yapılandırmalara gitmiş olmasıdır. *Memleket Hikâyeleri*'nde olaylar hep aynı şekilde aktarılırken *Gurbet Hikâyeleri*'nde olay, kimi zaman yazar tarafından ön bilgi verilerek bir kahramanın ağzından; bazen hiçbir bilgi verilmeksizin olayın içinde bulunan bir kişi vasıtasıyla (Yara, Fener, Hülle, Güneş, Çıban, Kaçak, Gözyaşı) aktarılır. Kimi olaylar kahramanın kendi başından geçmiştir, diğer kahramanlarla birlikte yazar da hikâyenin içindedir (Antıkacı, Testi, Zincir, Keklik, Akrep, Lavrans, Dişçi, Fırat). Bunlar dışındaki diğer hikâyeler ise klasik hikâye özelliği gösterir (Eskici, Köpek, İstanbul).

Refik Halit hem *Memleket* hem de *Gurbet Hikâyeleri*'nde seçtiği mekân, zaman, kişiler ve olay örgüsüne uygun bir dil ve üslup kullanır. Anlattığı kahramanı sosyal pozisyonuna uygun olarak konuşturur. Yer ya da kişi betimlemesini anlattığı dönemle bire bir örtüşecek şekilde yapar. Hikâyeler içinde dil ve üslup; zaman, mekân, kişiler ve olay örgüsüyle çok başarılı şekilde kaynaştırılmıştır.

Mekanlar

Refik Halit Karay, dildeki başarısını öykülerinde kullandığı mekânlarda da gösterir. Kullandığı mekânlar ve bu mekânların tasviri edebiyat değerlendirmesi yapan birçok otorite tarafından övgüye değer bulunmuştur. Bu konuda Ahmet Kabaklı şu değerlendirmeyi yapar: "Pek yaman dikkatli gözlemciliği, incelikleri ve ayrıntıları yakalama kabiliyeti dolayısıyla Ressam-muharrir sıfatı verilmiştir. Bu ressam muharrir, renk, ışık, koku, biçim duyularını, bin bir teşbih ve zekâ oyunuyla belirtip gözler önüne getirmekte eşsizdir." (Kabaklı, 1985: 381). Refik Halit'in öykülerinin geçtiği mekânlar ve bunları okuyucuya yansıtıp biçimi konusunda Osman Nuri Ekiz de; "Ayrıca onun yer ile insan ruhu arasında kurduğu köklü ilişki, edebiyatımızda benzerine rastlanmayacak bir mükemmelliğin ifadesidir." değerlendirmesini yapar (Ekiz, 1984: 60). Kenan Akyüz de yazarın tasvirlerinin canlı ve başarılı oluşundan bahseder. (Akyüz, 185).

Memleket Hikâyeleri ve *Gurbet Hikâyeleri* arasında ortaya çıkan en önemli ve en çok dikkati çeken değişim elbette "mekân" unsurunda görülür. Sürgün hayatı dolayısıyla sürekli yer değiştiren yazarın içinde yaşadığı dış dünyayı ele alış biçimi her iki eserde de derin farklar barındırır. Çalışmanın bu bölümünde bu farklılıklar mercek altına alınmaya çalışılacaktır.

Refik Halit *Memleket Hikâyeleri*'nde olayın geçtiği yerin neresi olduğunu genellikle kesin olarak belirtmez. Buraları sadece "kasaba, kaza, köy" olarak zikreder ve isim vermez. Öykülerden "Yıldı Bir" bir su değirmeninde; "Hakkı Sükût" Bursa'da; "Kuvvete Karşı" İstanbul'da Tarlabası'nda; "Cer Hocası" adlı öykünün bir kısmı İstanbul'un çeşitli semtlerinde, bir kısmı Karamürsel'de ve "Pınarlı" adında bir köyde geçer. Diğerlerinde yerlerin adları söylenmemiştir. Çevre tasvirleri bakımından en zengin öyküler "Yatık Emine" ve "Şeftali Bahçeleri"dir.

Birçoğu Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarıyla İstanbul'da geçen *Memleket Hikâyeleri*'nde en dikkat çekici mekân tasvirlerinden biri "Yatık Emine" adlı öyküde karşımıza çıkan doğa

³ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, "Hikâye", c. XVII, İstanbul, 1998, s. 496

tasvirleridir. Diğer öyküler içinde özellikle Yatkı Emine'ye dikkat çekmemizin nedeni bu öyküde yazarın dış dünyaya yönelik duygulanışları, onu algılayışı ve kişilerle bu dış dünyayı nasıl bağdaştırdığı konusunun dikkate değer olmasıdır.

Anadolu'nun ortasında Ankara'ya bağlı olduğu anlaşılan ve yazar tarafından adı zikredilmeyen Haymana Ovası ortasındaki bu kasaba; iklimi, coğrafyası, insanları kaynaştırılarak yazarın alışkanlığının aksine diğer öykülere kıyasla biraz daha uzun tutulmuş cümlelerle aktarılmıştır.

“Burası Ankara'ya iki gün öte, ana yollardan aykırı küçük bir kasabaydı. İki gün bitmez tükenmez yokuşlar çıkılarak bin zahmetle takatsız ve ezilmiş bir halde gelindiği halde orada oturulacak bir kahve, yatılacak bir han bulunmaz; şu çıplak kuru memlekete varmak için neden bu kadar yollar aşır zahmetler çekildiğini insan bir türlü anlamazdı.” (M.H. s. 8).

Kasabanın tasviri daha sonra içinde yaşayan insanlarla birlikte değerlendirilerek doğal çevrenin orada yaşayanlarla nasıl bütünleşip onlara nasıl etki ettiği gözler önüne serilmiştir. Burada da yine sıkça benzetmelerden yararlanır.

“Zaten civardaki halk ile kolayca buluşup münasebete girişmemek yüzünden bu kasaba gayet geri, gayet uyuşuk, şevksiz kalmıştı. Ne gençlerinde hayatın ilk tatlarını duymaktan gelen bir iştah, bir hararet; ne de ihtiyarlarında rahat bir yaşlılığın verdiği çubuklu, hikâyeli bir keyif...”

Hepsinin de ne kadar gürbüz, ne dinç ve sağlam vücutları vardı. Sıtmaların tırmanmadığı, hastalıkların barınmadığı bu dağ sırtında çınarlar gibi gelişe genişleye uzun, bıktırıcı bir ömür sürüyorlardı. Lakin ne kadar heyecansız, ne derece uyuşuk bir ömür!” (M.H. s. 8).

Refik Halit'in *Memleket Hikâyeleri*'nde en fazla mekân tasviri yaptığı bir diğer öykünün de “Şeftali Bahçeleri” olduğunu belirtmiştik. Öykü, Anadolu'da yine adı zikredilmeyen bir kasabada geçer. Yazar, bu öyküde kasabadaki devlet memurlarının içine gömüldükleri zevk ü sefa ve tembelliği keskin bir ironiyle çok canlı bir dille ele aldığı için mekân tasvirleri de buna uygun olarak aydınlık, canlı, gerçekçidir. Şeftali bahçelerinin kokusunu okur adeta hisseder. Yazar bu bahçeleri öyle ilgi çekici anlatır ki adeta okura orada bulunma isteği uyandırmak ister gibidir.

“Irmağa giden yol, kasabadan kurtulunca göz alabildiğine uzanan sayısız şeftali bahçeleri arasından geçerdi. Haziran içinde bile taşkın dere ayaklarının çamurlu, ıslak tuttuğu bu gölgeli yerlerde otlar bütün bir yaz mevsimi yeniden yeniye sürer, kızgın güneş meyvaları pişirirken rutubetli toprakta bir bir arkasına yoncalar fişkirir, çayırlar kabarır. Suların serinliği, taze ot kokusu, gölgelik ve bereket içinde bahar bu bahçelerde ta kışa kadar uzanıp giderdi.” (M.H. s. 33).

Memleket Hikâyeleri'nde yukarıda sözü edilen iki hikâyeye dışında yazar, mekân tasvirleri yapmaya devam eder. Bu tasvirler sözü edilen iki hikâyedeki kadar çok yer kaplamasa da okurun olayın akışına daha rahat adapte olacağı şekilde olay örgüsüyle kaynaştırılmıştır ve okuru olayın içine sürüklemekteki başarı konusunda teknik bakımdan dikkat çekicidir. Refik Halit bu tasvirlerde sıfatları art arda sıralar, okuyucuyu betimlediği mekânın içine çekiverir. Bu tasvirler ayrıntıya boğularak gereksiz yere uzatılmaz. Öykü türünün karakterine uygun olarak betimlemeler kısa tutulmasına rağmen olayın geçtiği mekân hakkında yeterince bilgi sahibi oluruz ve bu mekânlar karşımızda son derece net, yaşayan, gerçek mekânlar olarak çıkarlar. Yazarın duygulanışları ve onda yarattığı çağrışımlarla da zaman zaman benzetmeler yapılarak olayın içine yerleşirler.

“Gökte aydan veya güneşten değil, kendi içinden, bir kaynak gibi aheste aheste taşan, süzölmüş tatlılanmış bir aydınlık vardı; yıldızlar bunun içinde sönük, şevksiz kalıyordu. Sanki sabah oluyordu; uyukulu bir alacakaranlık içinde göz ötelere uzanıyor, çeşmenin söğütleriyle çit boyundaki yabani iğdeleri birbirlerinden seçebiliyordu. Anadolu'nun yüksek yaylalarına has sissiz, pussuz, boz renkli gecelerden biriydi.” (M.H. s. 42).

Memleket Hikâyeleri'nde mekân ve çevre tasvirlerinde yazar hayal unsurlarını da katarak evleri, dış dünyayı yansıtır. Bu tür tasvirlerde “ışık, gölge, renk ve seslerin” kendisi üzerinde bıraktığı izlenimi vermeye çalışmıştır.

“Ay, duvarları, kafeslerin büyümüş gölgeleriyle nakışlamış, süslemişti. Odaya toz gibi tavandan döküldüğü zannolunan tatlı, mavi bir aydınlık iniyordu. Salhane önünde durup tâ yukarı mahalledeki seslere cevaplar yetiştiren köpeğin inatçı, üşenmez havlamaları arasında birden, yan duvar, öbür evin bölmesi vurulur gibi oldu; sonra vaktile yan tarafa açılan, şimdi destekli, mihli duran kapının önünde biri, yalancı öksürüklerle üç kere seslendi.” (M.H. s. 52).

“Burası; olgun, dolu başakların baştanbaşa sapsarı ettiği dümdüz, tümseksiz, tepesiz, çıplak bir ova idi. Güneş vurmuş bir bakır tepsi gibi sıcaklığın altında coşkun, keskin bir aydınlıkta parlıyor, yorgun gözler önünde gökten is gibi, yanmış kağıt parçaları gibi birtakım gölgeler dökülüyordu.” (M.H. s. 45).

Alıntıda görüldüğü üzere Refik Halit, mekânlarda ortamın fiziki yapısını çağrışım ve benzetmelerle betimlerken sesleri, ışığı, gölgeleri, renkleri çok farklı bir bakışla kaynaştırır. Bu durum, ortamın gerçekliğini algılamamızı sağlar. Dış dünyadaki “durgunluğu” ve “hareketliliği” kafamızda karşılaştırabilmemiz ve algılayabilmemiz için her iki durumu yan yana vermeyi tercih eder. Onun tasviri, ortamı mümkün olduğunca ıssız ve sıkıcı yapabilirken sonrasında da mümkün olduğunca hareketli, neşeli, insana bir anda orada olma isteğini hissettiren bir hale de sokabilmektedir. Bu şekilde okuyucuyu derhal mekânın içine çeker ve okuyucu artık olay örgüsünün de içindedir.

“Kepenkleri yarı kaldırılmış loş meyhaneleri müşterisiz, boş dükkânları sessiz, uykulu evlerle gündüzleri hareketsiz, şamatasız duran bu sokak, akşama doğru, meydana balık sergileri kurulduktan, istiridye işportaları dizildikten sonra ahali ve uğultu ile dolar; satıcıların çığırkanlıkları, alıcıların kavgacı pazarlıkları ve bunların arasında dolaşıp pavurya satan yalınayak Rum çocuklarının kulakları çınlatan yaygaraları kalabalık, gürültülü, hareketli bir Pazar meydanı halini alırdı.” (M.H. s. 67).

Refik Halit aslında kötümser bir yapıya sahip olmadığından olsa gerek, insana neşe veren, iç sıkımayan, hareketli mekân tabloları çizmeyi; boş, hareketsiz, iç sıkı, karanlık ya da az ışıklı mekânlar çizmeye tercih eder. *Memleket Hikâyeleri* içinde en sık gördüğümüz tasvir özelliği budur. Burada gün batımları bile neşeli, rengârenk ve bir yönüyle aydınlıktır.

“Şimdi tekrar balık pazarına girmişlerdi. Mangalların tütsüleri tek tük yanmaya başlayan lambaların aydınlıkları içinde daha koyu, daha keyifli yayılıyor, meyhanelerin içerisi, parıldayan kadehler, renk renk donanmış masalar, bira ilanlarının süslediği resimli duvarlar, daha canlı, daha cazibeli görünüyordu.

....Güneşi çekilen ufuk şimdi lambası kısık bir abajur gibi belirsiz, toz pembe bir ışıkla adeta soluk, sönüktü. Yalnız göğün bu parçasında birçok ince, uzun, karışık damarlar vardı ki, içten bir aydınlık, bir sedef parlaklığıyla henüz yanyor, renkli, ziyalı görünüyordu. Orada denize aksederek denizin de taraçaya getirdiği kifayetsiz, lakin tatlı bir ışık içinde bu gölgeli, gürültülü halk söylüyor, içiyor, gülüyordu” (M.H. s. 70-71).

Gurbet Hikâyeleri'nde ise durumun nasıl değiştiğini ilerde inceleyeceğiz; ancak orada bile, bir hüznün olmasına rağmen tasvirler yine iç karartıcı değildir. İnsanı karamsarlık duygusuna ittikleri söylenemez. Belki gurbetteki yalnızlık duygusunu anlamamızı sağlarlar. Sadece en önemli işlevleri, belki yazarın da olmasını istediği şekilde en fazla “hüznün” ve “gurbet” duygusunu yaşatmalarındır.

Örneklerde de görüldüğü gibi *Memleket Hikâyeleri*'ndeki mekânlar son derece parlak ve belirgindir. İşte Gurbet Hikâyeleri ile *Memleket Hikâyeleri*'nin mekân tasvirleri arasındaki en önemli farklardan biri de bu yönden ortaya çıkmaktadır. *Gurbet Hikâyeleri* Orta Doğu'nun Halep, Şam, Beyrut, Lübnan gibi şehirlerine bağlı köy ve kasabalarla adı zikredilmeyen çöl bölgelerinde geçer.

Turkish Studies

Doğu'nun mistik havasına uygun olarak yazar bu öykülerdeki mekân tasvirlerinde daha puslu, otantik, gizemli bir atmosfer çizmiştir. Buraların Anadolu'nun köy ve kasabalarından, özellikle de devamlı hasretini çektiği İstanbul'dan farklı olan havasını, yaptığı tasvirlerle ortaya koyar. İstanbul'a olan özlemine sık sık dile getirir.

“Oturduğum yayla Akdeniz'e bakan yüksek bir sırtta idi, kenarı fıstık çamlarile süslenmiş bir ufacıık, akçıl, kayalık Lübnan Köyü... Bu koyu nefsi, terütaze, cilalı ve tombul fıstıklar, dağların çıplak, sıcak karnı altında – siyah, gür ve kabarık- nü tablosundaki bir tutam gölge kadar göz alır, göze batar, kuytuluk tesiri yapardı.” (G.H. s. 21).

“Halep'te güneş taş duvarlı ak sokakların cenderesine tıkanıdığı için bir nevi ışık dumanıdır; duman gibi fazla koyu, boğucu, adeta isli, göz yumdurucu ve şaşırtıcıdır.” (G.H. s. 38).

Yazarın, alıntıda da görüldüğü üzere gurbette olan hüznünden dolayı güneşi ve ışığı bile “puslu, koyu” olarak tarif etmesi ilginç bir ayrıntıdır. Bu öykülerde İstanbul ile buraları karşılaştırdığına da değinmiştir. Hatta “İstanbul” adını verdiği, tamamen İstanbul'un güzelliklerini anlattığı bir öyküsü de vardır. Yazarın bu karşılaştırmadaki yaklaşımı, gurbetin İstanbul'daki olumsuzlukları unutturduğu şeklindedir:

“Uzakta kalanlar için İstanbul'un kaldırımları bozuk değildir, sokaklarda çamur ve süprüntü yoktur; tramvaylarda ve vapurlarda azap çekilmez. Musluklarından Terkos yerine kevser akar, sersemletici lodos ılık bir buse, dişleyici poyrazı bir serin nefestir. Bilhassa çölde onu konuşurken hep beyaz yelkenlerin kayıp gittiği şurup renkli denizler, avize gibi şıkırdayan pınarlar, çınar ve çitlenbik gölgeleri, çilek tarlaları, fulya bahçeleri, tüy gibi ince kadınlar ve ağızlarından şekerleme kadar tatlı sözler dökülen kızlar görürsünüz.” (G.H. s. 40).

Gurbetin kendisinde bıraktığı izlenimleri, oraları bir başkasının ağzından değerlendirerek aktardığı da görülür. “İstanbul” adlı öyküsünde bir kadının ağzından şu değerlendirmeleri yapar:

“Düpedüz kuru yerler, ne bir tepecik var, ne bir ağaçlık. Bahar belli değil güz belli değil. Sonra bu sıcak, bu yabancı halk, bu hiç batmadığını sandığı gölge salmayan güneş! Köylü, kaba şımarık Fransız çavuşları!

Şikâyetleri kesince İstanbul'u öğmiye başladı: Boğaziçinde akşam loşluğunu, suların mor kadifeliğini anlatmaya çabalıyordu. O kayık gezintileri, ay mehtabı, Sarıyer, Bentler ya Sultansuyu? Buradaki ormanı hatırlıyor muydu, böğürtlenlerle örtülü ufacık mırıltı deresini? Yosun tutmuş kocaman kestane ağaçlarını? Daima ıslak duran ve basınca ökçeler gömülen kırmızı toprağını, sarı papatyalar ve çadır çiçekleriyle donanan çayırını?” (G.H. s.78).

Hikâyenin bu bölümünde uzun uzadıya yapılan İstanbul tarifi neredeyse şehrin tüm doğa güzelliklerini içine alır. Yazarın memleket hasretini bu tasvirde daha iyi anlarız ki zaten öykü de adeta bunu anlatmak için yazılmış gibidir.

“Baharında fulya demetlerini hatırlıyordu, mor salkım hevenklerini ve katmerli leylak dallarını... Ya, pembe dumandan ibaret çiçeklerle erguvanlar? Değneklere sarılı ilk kiraz? Güneşli tarlalarında likör gibi iç ısıtan çilekler? Yılan derisi kadar acayip nakışlı, etinde diş yerleri kalan ham hünnaplar? Hurmalar kadar tadı dışından görünen kavak incirleri? Çıplak tenine sereserbest dantel tuvalet giymiş sürmeli kadın, peltek şivesile bunları öyle tarif etmiyordu, fakat isimleri geçtikçe erkek böyle görüyordu.” (G.H. s. 79).

Refik Halid, *Gurbet Hikâyeleri*'nde ev sokak tasvirlerine de sıkça başvurmuştur. Bulunduğu şehirlerin evlerini ve sokaklarını yörenin karakteristiğini yansıtacak şekilde yapar. Gurbet duygusu yine aynı şekilde karşımızdadır. Yazarın, evrenle içinde bulunduğu sokak arasında kurduğu ilişki ve bu ilişkiyi algılama biçimi “Zincir” adlı öyküde şöyle aksettirilir:

Turkish Studies

“Yabancı memleketlerde küçük bir kasabaya sokulup uzun müddet yaşamaktaki azabın ne olduğunu bilir misiniz? Beş on gün çarşı sokak gezdikten sonra tanıdık çehre, alışabileceğiniz yer bulamamaktan bezir, odanıza girer, yalnızlığın içine sinersiniz.

....Can sıkıntısının bir sesi vardır; bunu ancak, böyle bir zamanda, o gurbet odasında duyarsınız: Eski mobilyaların tahtalarını dişleyen gizli kurtların biteviye çıkardığı kemirici, işleyici ses... Birden eskiyiveren gönlünüzde bu kurdu ve bu sesi işitirsiniz ve oyduğu delikten incecik tozlarının içinize biriktiğini duyarsınız.” (G.H. s. 29).

Bu bölümde ruh hali ile dış dünyanın kaynaştırılmış tasviri ve arkasından ortaya çıkan “gurbet odası” tanımı çevre ve ruhsal durumun nasıl kaynaştığına en önemli örneklerden biridir. Arkasından yazar “gurbet odası”ndan sokağa, oradan da “dünya”ya çıkar.

“Köşe penceresinden dünyayı seyretmek insana mübalağalı bir fikir gibi görünür. Bir pencere, nihayet bir sokağı, birkaç sokağı görebilir. Bu sokak ise dünyanın kaç milyarda biridir?

Fakat böyle düşünmemeli: Bahri muhitten aldığımız bir bardak su, o geniş denizin trilyonda biri değildir; amma bütün o ummanda mevcut unsurların bu mini mini kadehte tam bir terkihi mevcuttur. Hatta kadehe de lüzum yok. Bir damlası bile deniz hakkında bize ilmi bir fikir vermeye yetişir.

....Köşe penceresini, işte ben, bu itibarla insan muhitinin bir damlası üstüne çevrilmiş bir mikroskop camı addederim: Baktığınızı sanki büyültür. Rasathaneler nasıl gökleri ve yıldızları temaşa için havaya uzanmış birer fen gözü ise köşe pencereleri de yeri ve yerde yaşayanları seyre yarar, zemine eğilmiş birer tecrübe gözlüğüdür.” (G.H. s. 30).

Gurbet Hikâyeleri'nde yazarın sokak tasvirlerinden en dikkat çekici olanlarından biri de “Hülle” hikâyesindeki Şam sokakları üzerine yaptığı, benzetme ve sıfatlarla örülü sokak tasviridir. Doğunun gizem ve otantizmi bu tasvirde ete kemiğe bürünür:

“Şam'ın bu iç mahalleleri ve yılankavi sokakları o kadar birbirlerine benzer, öyle ayırılmaz şeylerdir ki... Her kapı, her cumba, her yalak, her binek taşı; bütün çeşmeler, mecitler, türbeler diğerlerinin eşidir. Bana insanlar görerek değil, koku alarak evlerini bulurlar zehabını verir. Akşamları koyun sürüsü köye dönünce nasıl yeni kuzular, şaşırmadan analarını seçip memelerine yapıştırlarsa bu mahalle insanları da kapılarının halkalarına öyle, bizim akıl erdiremediğimiz bir hassa ile şaşırmadan el atarlar.” (G.H. s. 72-73)

Gurbet Hikâyeleri'nde olayların geçtiği mekânlar genel olarak bir ortaklık arz ederken “Kaçak” adlı öykü Sibirya'da soğuk ve karlı bir ortamda geçer. Yazar bu öykünün de başkahramanıdır ve o bölgeye Büyük Harb'in başlangıcında Muş'un işgal edilmesiyle Çin sınırına yakın bir yerde esir olarak düşmüştür. Çöl sıcaklarına vurgu yapılan onca öykü arasında yazarın böyle karlı, buzlu bir ortamı mekân olarak seçmesi ilgi çekicidir. *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki diğer öykülerde Orta Doğu'nun amansız sıcaklığını çok derinden hissettirmeyi başaran yazar, bu öyküde de okura, o ilikleri donduran soğuğu aynı gerçeklikle hissettirmeyi başarır.

“O kadar soğuktaki, sabahları sütü çanakla değil arşınla alıyorduk, keserle kırıp kırıp tencereye atıyorduk. Satıcı da bunu ölçüsüne göre testere ile kesip kesip veriyordu.

Donmayan bir şey yoktu; gözyaşlarımız bile yanaklarımızdan katı katı, dolu taneleri gibi yuvarlanıyordu.” (G.H. s. 61-62).

Gurbet Hikâyeleri'nin memleketinden uzağa düşmüş yazarın duygularını çöl sıcaklarıyla iç içe görmeye alışmış olan okur bu öyküyle alışık olduğu atmosferden birden bire sıyrılır. Yazarın böyle bir yolu neden seçmiş olabileceği sorusu tam olarak cevaplanması zor bir sorudur. Bu konuda sadece

tahmin yürütmek mümkündür ki o da Refik Halit'in bunaltıcı sıcağın hakim olduğu ortamdan bir an için olsun hayal aleminde de olsa sıyrılmak istemesi olabilir.

Tüm bu örneklere bakıldığında *Memleket Hikâyeleri* ile *Gurbet Hikâyeleri*'nde "mekânlar" ve bu mekânların ele alınışı konusunda ne gibi farklar ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Mekânların yazarın ruhsal yapısı üzerindeki etkileri özellikle *Gurbet Hikâyeleri*'nde daha belirgin şekilde karşımıza çıkar. *Gurbet Hikâyeleri*'ne sinmiş olan hüznün ve yalnızlık duygusu mekân tasvirlerine de büyük oranda yansımıştır. *Memleket Hikâyeleri*'nde gördüğümüz çoğu, Anadolu'nun köy ve kasabalarından seçilmiş mekânlar ise ağırlıklı olarak olay örgüsünün içine ustalıkla sindirilmiş, daha net, canlı, gerçekçi duran yerlerdir.

Kişiler

Refik Halit'in, hikâyelerinde anlattığı kişiler genel olarak halk tabakasından seçilmiş, sıradan, toplumda her zaman rastlanabilecek türden kahramanlardır. Bunlar "orta sınıfa mensup insanlar ve memur tipleridir." (Aktaş 1986, 66). Aslında bu durum *Memleket Hikâyeleri*'nde bu şekildedir. *Gurbet Hikâyeleri*'ne gelindiğinde ise karşımıza çıkan şahıs kadrosu daha başka bir hal alır. Yazar iki ayrı hikâye kitabında farklı mekanları seçtiğine göre elbette ele aldığı kahramanlar da farklı olacaktır. Ne var ki yazarın *Memleket Hikâyeleri*'nde kişileri ele alış tarzı, onlara yaklaşımı, dikkatini cezbeden konularla *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki genel olarak farklılık arz eder. Bu bölümde iki eser arasında karşılaştırma yapılarak bu farklılıklar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Yazarın şahıs kadrosu konusunda edebiyat camiasında çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. İlk olarak bu değerlendirmeleri gözden geçirmek yerinde olacaktır. Bu konuda Ahmet Kabaklı'nın görüşleri dikkat çekicidir: "Refik Halit, *Memleket Hikâyeleri*'nde Anadolu insanının çeşitli tiplerini, adeta keşfedip çekici tarzda ortaya koymakla öncü olmuştur. ...Refik Halit'te tiplerin çoğu, dış görünüşleriyle, biçim, çehre ve kıyafetleriyle ele alınır. Kuvvetle resmolunan bu kişilerin ruh derinliklerine inilmez. Varsa, huylarının pek cazip, pek özel değişik bir yanları ele alınıp mübalağa ile anlatılır. Mizahta çok usta olan Refik Halit, bazı kahramanların gülünç huy ve davranışlarını yakalayıp göstermekten de hoşlanır..." (Kabaklı 1985, 380). Ahmet Kabaklı bu değerlendirmesinde kesinlikle haklıdır; ancak kendisi *Memleket Hikâyeleri*'nde görülen şahıs kadrosunu kısaca değerlendirirken *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki kahramanlar konusuna değinmemiştir. Osman Nuri Ekiz de yazarın hikâyelerindeki şahıs kadrosuna yönelik birtakım değerlendirmelerde bulunur. Refik Halit'in kahramanlarını Anadolu, İstanbul ve yabancı ülkelerin kadın ve erkeklerinden seçtiğini kişiler hakkında derin ruhsal betimlemeler yapmadığını savunur. Kahramanlarını tanıtırken ideolojisini işe karıştırmadığını, toplumun kişiler üzerindeki baskısını ve toplum-birey çatışmasını yansıttığını belirtir (Ekiz 1984, 55-56). Kahramanları ele alış konusunda Refik Halit hakkında Hüseyin Tuncer yazarın, tahlile fazla yer vermediğini, figürlerin olayın akışı içinde belirip çevreyle iç içe olduğunu belirtir (Tuncer 1994, 409).

Refik Halit'in hikâye kahramanları konusundaki genel yargı, onun ruhsal betimlemeye çok fazla yer vermediği ve kahramanlarını daha çok dış görünüş özellikleriyle yansıttığıdır. Öyleyse okuyucu bu kahramanları nasıl bu kadar yakından tanıyabiliyor, sevebiliyor ve onları nasıl etten kemikten birer insan olarak kendine bu kadar yakın hissedebiliyor? Hikâyelerde kahramanlarla ilgili değişimi irdelemeden önce bu konu üzerinde birtakım değerlendirmeler yapmak yerinde olacaktır.

Refik Halit, kişilerin derin ruhsal betimlemelerine yoğunluklu olarak yer vermese de okuyucu, kişilerin kişilik özelliklerini yeterince öğrenebilmektedir. Yazar, kahramanların fiziksel özellikleriyle birlikte küçük küçük değindiği, aralara ustalıkla yerleştiği ruhsal tasvirlerle okuyucusuna kahramanın neredeyse tüm kişilik özelliklerini yansıtmış olur. Bunu o kadar ustalıkla yapar ki hikâyedeki kişiler ete kemiğe bürünüp karşımıza çıkar. Anadolu insanı arasından, tanıdık; huyunu bildiğimiz ve yapabileceği şeyleri az çok tahmin edebildiğimiz insanı tüm gerçekliğiyle

Turkish Studies

karşımızda bulmuş oluruz. Refik Halit ayrıca diyaloglar içinde de kahramanın kişiliği hakkında ipuçları verir. Yazarın uyguladığı tüm bu yöntemlerle kahraman artık bir birey olarak ortaya çıkar.

“Sıkı sıkı yüzüne çekip çenesinin altından iğnelemiş olduğu, üzeri mor ve beyaz dallı yazma peçesinin arkasında gözlerinin canlılığı, dikkatli dikkatli baktığı fark olunuyor, bu gergin tülbinden bastırıldığı burnunun ucu da beyaz, toparlak bir benekle yüzünün tam ortasında göze çarpıyordu. Sabri şimdi yan gözle onu tedkik ediyordu; fakat o kadar kapalı, o kadar şekilsizdi ki insana ne iğrenme ne beğenme hiçbir his vermiyordu. Ökçeleri çarpık, uçları kalkık yamru yumru ayakkapları toz içindeydi; çarşafının kumaşı da yer yer akmış ve buruşmuştu.” (M.H. s. 10).

Mekân tasvirleri ile kişilerin fiziksel tasvirleri birleştirilerek tam bir bütünlük içinde verilir. Bu iki unsuru bir arada görürken aslında tamamı hakkında ayrı ayrı net fikirlere sahip olmuş oluruz. Ayrıca bu kahramanların etrafını saran insanlar; köy, kasaba, şehir halkı da ihmal edilmez. Yazar bunları da tasvir eder. Kişilerin dış görünüş özellikleriyle mekân tasvirlerini yaparken doğal olarak yazarın duygulanımları ve çağrışımlar devreye girer. Böylece bu tasvirler karşımıza daha dolu dolu, daha dikkat çekici şekilde çıkmıştır. Kişilerin karakterlerini anlatırken ise Refik Halit'in onları bir iki sözcükle, kısa ve net olarak tanıttığını görürüz.

“Akşamüzerleri hükümet memurları heybelerine rakılarına koyar, merkeplere binip bu bahçelere gelirlerdi. Yer yer içki sofraları kurulur, sohbetler edilir, gazeller okunurdu. Şeftali bahçelerinin zevki ta uzak diyarlara bile şöhretini salmış, dillere destan olmuştu. Onun için ne kadar zevkine düşkün, keyfine meraklı memurlar varsa hep burasını ister, buraya yerleşirlerdi.

...Agâh Bey dünya ahvalinden habersiz, nazariyatla büyümüş dik başlı, kuru zevkli bir adamdı. Mülkiyeden çıktuktan sonra Avrupa'ya kaçmış, fakat nüfuzlulardan birinin tavassutile İstanbul'a dönmüştü. Tam dört ay zaptiye nezareti tevkifhanesinde sebepsiz alıkonulduktan sonra nihayet buraya Tahrirat Müdürlüğüne atılmıştı.” (M.H. s. 32).

Refik Halit'in kişi tasvirlerindeki tutumunu bu şekilde değerlendirdikten sonra Memleket Hikâyeleri ile Gurbet Hikâyeleri arasında kişiler bakımından ne gibi değişimler olduğuna bakmaya çalışacağız. Kişilerin fiziksel ya da ruhsal özelliklerinde, sosyal statülerinde *Memleket Hikâyeleri*'nden *Gurbet Hikâyeleri*'ne geçerken nasıl farklılıklar oluşmuştur? Bu bölümde bunlar üzerinde durulacaktır.

Memleket Hikâyeleri'nde karşılaştığımız kahramanlar genel olarak memur, asker, esnaf, müezzin, çocuk, genç kız, kadın, köylü, kasabalı ve işçilerden oluşur. Sıradan görünen bu kahramanların çoğu, okuyucuya günlük hayatın içinde hep karşılaşılabilecek türden kişiler gibi gelmesine rağmen aslında hemen hepsinin insanı düşündüren, merakta bırakan birer özelliği bulunur. Çoğu hikâye de bu kahramanların ilginç özellikleri üzerine kurulmuş gibidir.

Gurbet Hikâyeleri'nde karşımıza çıkan kişiler *Memleket Hikâyeleri*'nde gördüklerimizden çok daha başka özelliklere sahiptir. Burada elbette coğrafyanın farklı olmasından kaynaklı olarak kişiler de büyük değişim gösterirler. *Gurbet Hikâyeleri*'nde kahramanlar, Arap şeyhleri, aşiret reisleri, askerler, ajanlar, bedeviler, köy ağaları, Arap emirleri, birtakım gizemli kişiler ve kadınlar şeklinde sıralanabilir.

Memleket Hikâyeleri ve *Gurbet Hikâyeleri* arasında kişiler bakımından ortaya çıkan fark; öncelikle bu kahramanların *Memleket Hikâyeleri*'nde daha sıradan, etten kemikten, daha berrak ve canlı görünmelerine rağmen *Gurbet Hikâyeleri*'ne bakıldığında bunların daha gizemli, masalsı, egzotik ve şaşırtıcı olmalarından kaynaklanır.

Öykülerindeki kahramanları betimlerken Refik Halit'in uyguladığı bir başka yöntem de bir kahramanı fiziksel ya da ruhsal özellikleriyle bir çırpıda, tek seferde ele alıp tasvir etmek yerine kahramanlarının bu özelliklerini tüm öyküye yaymasıdır. Kahraman hakkında bilgiyi olay örgüsü içine, diyaloglar arasına bile ustalıkla yerleştirir.

Turkish Studies

Refik Halit, *Memleket Hikâyeleri*'nde bazı tipleri sıklıkla işlemiştir. Bunları birkaç başlıkta vermek yerinde olacaktır:

Memur Tipi: Refik Halit'in hikâyelerinde “memur” tipi *Memleket Hikâyeleri*'nde daha fazla karşılaştığımız tiplerden biridir. Hikâyelerde, kaymakamdan sıradan kalem memurlarına kadar farklı kademelerde memurlar görmek mümkündür. Yazar *Memleket Hikâyeleri*'nde memur tipine eleştirel ve mizahi yaklaşır. Buradaki memurlar daha çok ya hayatını rahat yaşamaya ve rüşvete alışmış ya da “suya sabuna dokunmayan”, monoton, son derece basit kişilerdir. Kadın düşkünlüğü ve ahlaki çöküntü de üzerinde durulan konulardandır. Yazar özellikle yanlış yola sapan, rahatına düşkün memurları eleştirmek amacıyla “Şeftali Bahçeleri” adlı hikâyeyi yazar. *Memleket Hikâyeleri*'ndeki birçok hikâyede bu konuya yine sıkça değinir.

“... Esneye esneye odasında gevşiyor, uyuşuyordu. Mutasarrıfa ilk hevesle beldenin imarına, sapan ve tirpanlarının ıslahına, kağrı arabalarının değiştirilmesi lüzumuna dair mufassal layihalar vermişti.

Hiçbir netice çıkmıyordu. Daima terakkiden, medeniyetten lakırdı açıp uzun, sinirli, yeisle dolu nutuklarını erkân, nezaketin bile örtemediği öyle manasız, hiçten bakışlarla uyuşuk uyuşuk dinliyorlardı ki ağlayacağı geliyordu. Hayır, hiçbir iş yapmak, bir hizmet görmek kabil olamayacaktı. Tahsisatın azlığı, arkadaşların tembelliği her teşebbüse engeldi...” (M.H. s. 35).

Refik Halit'in memur tipi içinde monoton hayat yaşayan, çevresinde olup bitenlerle pek ilgilenmeyen, hayata karşı hırs taşımayan memurlardan söz etmiştik. Bu tip de yazarın yine üstü kapalı vurdumduymazlıklarını eleştirdiği memur tiplerinden biridir.

“Vehbi Efendi bu ufak kazanın Düyunu Umumiye idaresinde kantar kâtibiydi. Lakin bir türlü yerli ahaliye mahsus kisveyi üzerinden atamamış, bir türlü memur kılığını alamamıştı.

...Akşam, kaleminden çıkınca doğruca Tabakhane semtindeki evine gelir, erken yatar, erken kalkıp tekrar aynı yollardan dairesine dönerdi. Ömrünün günlerini böyle, daire ile evinin arasında, değişiksiz, pürüzsüz bir makara gibi sağlamak, tüketmek onu memnun ediyordu.” (M.H. s. 50).

Memleket Hikâyeleri'nde kadın düşkünü memurlar da ele alınan ve eleştirilen tiplerdir. Bunlar bir kasabada sıkışıp kalmış, bekâr; aklını bir kadın bulmaya takmış ya da çevresinin etkisiyle kadınlarla vakit geçirmeye alışmış kişilerdir.

“Üç arkadaş da havası, suyu, yemeği arzular uyandıran bu memlekette kadınsızlıktan şikâyetçiydiler. İle İstanbul'un külhanbeyi âlemlerinde uzun müddet düşüp kalktıktan sonra şimdi, Anadolu'nun inziva ve tahassür illerinde dolaşan Servet Efendi ikide bir de, bu nasıl da yermiş, canına yandığının, diye başlar, ara sıra, şöyle iki ahbap gidip de biraz içki, biraz çalgı arasında bir parça muhabbet edilecek bir ev olmamasına uzun uzun küfürler ederdi.” (M.H. s. 68).

Gurbet Hikâyeleri'ne baktığımızda orada da “memur” tipinin sıkça görüldüğünü söyleyebiliriz. Ancak buradaki memur tipi bir nedenle Orta Doğu'nun çöllerinde, kasaba ve şehirlerinde bulunan, yazarın özellikle üzerinde durmadığı tiplerdir. Kendi ağzından anlattığı öykülerde ise bu “talihsiz memur” yazarın kendisi olarak karşımıza çıkar.

Köylü ve Kasabalı Tipi: Refik Halit, *Memleket Hikâyeleri*'nde daha fazla olmak üzere, “köylü ve kasabalı” tipini sıklıkla kullanır. Bunlar genellikle basit özelliklere sahip kişiler olsalar da mutlaka insanın ilgisini cezbeden, herhangi bir olay karşısında verdiği tepkiyle şaşırtan; ama genel olarak da kurnaz, çıkarıcı, sahtekâr, cahil tiplerdir. Kendi durumlarını sorgulamazlar, daha çok dışa dönüktürler. Öykülerdeki bu dikkat çekici ve insanı, tepkileri üzerinde düşünmeye iten tipler yine *Memleket Hikâyeleri*'nde tanıştığımız tiplerdir. Yazar bu kahramanları okura, olay örgüsüyle kaynaştırarak ya da ayrıca tasvir ederek tanıtır. Diğer bir köylü ya da kasabalı tipi de tıpkı memur tipinde olduğu gibi sade,

kendi halinde, hayata karşı herhangi bir hırs taşımayan kişilerdir. Bunlar da hayat, dünya veya kendi durumlarına yönelik sorgulamalardan uzak, ham tiplerdir.

Bazı öykülerde ise bu “köylü veya kasabalı” tip genel manada o köylü ve kasabalı insanların topluca tanıtılması yani “kitle” olarak değerlendirilmesi şeklinde de tasvir edilir. Bunların ya kimi durum veya olaylar karşısında gösterdiği ortak tutum ya da taşıdıkları ortak karakteristik özellikler bakımından ele alındığı görülmektedir.

“Bol bol evlenmekten ve sık sık doğurmaktan başka ömürlerinin tadı, acısı yoktu. Kadınlarında ne bir oynaklık, erkeklerinde ne bir haşarılık... Kaçma, sevişme gibi hadiseler enderdi, ahlaksızca vak’alara binde bir tesadüf edilmezdi.” (M.H. s. 9).

“Artık satır sesleriyle değirmen taşlarının uğultusu diner, baltaların çalışması biterdi. Dolu ambarları ve tavana kadar yetmiş odunlukları ile vücutlarının, ocaklarının yiyeceğini hazırlamış olan bu halk kahvelere dolarak vakitlerini nargile hüpürdetmek, öksürükler, tükürüklerle sık sık fasılaya uğrayan manasız sohbetlere dalmakla geçirirlerdi.” (M.H. s. 91).

Gurbet Hikâyeleri'nde sıradan köylü ve kasabalı tipini görmek çok mümkün değildir. Burada Orta Doğu'nun köy ve kasabalarında yaşayan o bölgeye has insan tipi hikâyelerde zaman zaman yer bulsa da daha önce de belirtildiği gibi yazar bu hikâyelerde daha çok dikkat çekici, gizemli, sıra dışı tipleri ele almayı tercih etmiştir.

Kadın Tipi: Hem *Memleket Hikâyeleri*'nde hem de *Gurbet Hikâyeleri*'nde karşılaştığımız kadın tiplerinin ortak özelliği yazarın, bu kahramanların genel olarak tamamında “cinsel” yönüne vurgu yapmış olmasıdır. Çok fazla “müstehcen” olmamakla beraber yazar, bu tipleri tanıtırken onların kadınlık yönlerine, çekiciliklerine, güzelliklerine vurgu yapar. Güzellikleri ve çekicilikleri üzerinde dururken de onlara bu güzelliği ve çekiciliği veren taraflara özellikle dikkat çekmeye çalışır.

“Mesela bakınız şu dans eden Sitti Afife'nin sol yanağındaki mini mini, sıcacık, sedef parıltılı çapkın kırışıklığa... Derinin öpmeye, okşamaya, hatta koklamaya davet eden bir cilvesi değil mi? Kadının ceylan gözlerine dalıp kaldığımız gibi pürüzsüz yanağının parşömeni üstündeki bu cazibeli aşk yolu krokisine bakıp aklımızdan iç bahçelerdeki kuytu, karanfilli manzaraları düşünmüyor muyuz?” (M.H. s. 57).

“Hanife hiç de çirkin değildi. Biraz kısa, biraz endamsız; lakin uzaktan bile yumuşak, sıcak görünen dolgun vücudunun yürürken güzel bir çalkalanışı vardı. İlle ağaçlara çıkıp inerken düz entarili, belinden kuşaklı, bu süssüz, dolgun ve baskısız vücut ne güzel bir biçim alıyor, eğilirken ne hoş bir kıvrım yapıyordu.” (M.H. s. 51).

Memleket Hikâyeleri'ndeki kadın tipi ile *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki kadın tipi arasındaki en belirgin fark ise *Memleket Hikâyeleri*'nde karşılaştıklarımızın daha gerçek, net ve daha canlı olmasıdır. *Gurbet Hikâyeleri*'nde gördüklerimiz sanki onlara bir tülün arkasından bakıyormuşuz gibi, sisli, belirsiz, gizemli, daha etine dolgun, Orta Doğu'nun karakterine daha çok oturan kadın tipleridir. Yazarın, *Gurbet Hikâyeleri*'nde gördüğümüz diğer anlatı öğelerinde kullandığı yöntemi burada da kullandığını görürüz. Yani kişiler, zaman, mekân, dil ve üslup uyum içindedir.

Anadolu'da hayatın içinde, köyünde ya da kasabasında yaşayan, çalışan, tüm benliğiyle yaşamın akışına karışan kadın tipine karşılık *Gurbet Hikâyeleri*'nde kim olduğunu, ne iş yaptığını genel olarak bilemediğimiz kadın tipiyle karşılaşırız. Hikâyelerde çokça gördüğümüz kadın tiplerinin ortak yanlarından biri de “hayat kadını” denilen türden, sohbet topluluklarında erkekleri eğlendirmeyi iş edinmiş kadın tipidir. Bunların tasviri *Memleket Hikâyeleri*'nde de *Gurbet Hikâyeleri*'nde de yukarıda sözü edilen şekildedir.

Gurbet Hikâyeleri'nde karşılaşılan tipleri genel olarak sıralamak çok da mümkün değildir. Burada hikâyeden hikâyeye karşımıza hep farklı farklı insanlar çıkar. Bu kahramanların kimi aşiret üyesi ya da reisi, kimi asker, kimi ajan, kimi bedevi, kimi şeyh, kimi tüccar, kimi de çocuktur. Hepsinin ortak özelliği ise insanı cezbeden, merakta bırakan taraflarının mutlaka bulunmasıdır. Aşağıda *Gurbet Hikâyeleri*'nde yer alan tüm hikâyeler tek tek ele alınacak, genellemeye gitmek mümkün olmadığından kişiler ve öykülerin içindeki konuları kısa kısa değerlendirmeye çalışılacaktır.

“Yara” adlı öyküde Sultan Hamid’in Suriye’deki çiftliklerinden birine gece yarısı sığınan ve yanlarında yaralı bir adam bulunan bir grup bedevinin hikâyesi anlatılır. Bu bedevilerden yaşlı olan şeyhin, yaralı adamın vücudundaki kurşunu ilginç şekilde çıkarması öykünün esas olayını teşkil eder.

“Şimdi şeyhin iki parmağı -kirli, kara tırnaklı kadit parmakları- yaranın içine paslı bir kısıkaç, bir kerpeten gibi sokulmuştu. Kurşunu bulmuş, yakalamış olacak ki yerinden oynatmak için, tıpkı çekişsiz ve kesersiz nasıl bir tahtadan çivi çıkarmaya uğraşırsak, öyle, iki tarafa sallamaya, ırgalamaya başladı. Sonra büktü. Sağa büktü, sola büktü her büküşünde yaradan koyu, kalın bir kan tabakası kabarıyordu...” (G.H. s. 9).

Öyküde bu insanların kim olduğu, nereden geldiği bilinmemektedir. Aslında vurgulanmak istenen şey olayın kendisi, böyle olaylara ve kişilere her zaman rastlayamayacağımızdır. Yazar okuru tamamen gizemli, merak uyandıran bir durumun içine çekmek istemiş, çoğu noktada onu merakta bırakmıştır.

“Eskici”de tıpkı yazarın kendisi gibi “gurbet” duygusunun acı çektirdiği “Hasan” adlı bir çocuğun hikâyesini görürüz. Burada kendi diline, ülkesine, alıştığı her şeye uzak düşmüş bir çocuk ile “eskici” arasında geçen olaya tanık oluruz. Öyküde kahramanlardan çok yaşanan olayın etkisinde kalırız. Yazar “Eskici”de gurbetin kendi üzerinde bıraktığı etkiyi Hasan üzerinden yansıtmış gibidir. Kahraman olarak bir çocuğun seçilmiş olması ve gurbet duygusunun onun çocuk ruhunu yaralayışı okurda derin bir hüznü uyandırır. Hasan’ın tıpkı yazarın kendisi gibi İstanbul’dan kendi isteği dışında gelmiş olması, hissettiği büyük yalnızlık; kendi dilini konuşan, kendi ülkesinden bir insana sarılışı ve tüm dünyasını ona açması okuru hüznü sürükler. Yazar, gurbette kalıştan aldığı derin yarayı Hasan üzerinden aktarır.

Kahramanın çok dikkat çekici ve sıra dışı olduğu bir diğer öykü de “Antikacı”dır. Halep’te antikacı kılığında, kirli işler yaptığını hemen belli eden bir İngiliz ajanı konu edilir. Yazar bu öyküde “anlatıcı” konumundadır. Ve antikacı kılığındaki İngiliz ajanının kendi üzerinde bıraktığı izlenimi başarıyla aktarır.

“Testi” adlı öyküde bir testiden su içerken boğazını arı sokan ve doktora yetiştirilemeden yolda ölen bir adamın hikâyesi yine yazarın gözünden aktarılır. Bu hikâyede kahramanlardan çok yöre geleneklerinin ve yaşanan olayın sıra dışı olması vurgulanmıştır.

“Fener” adlı öyküde kırk yedi yaşında, hayatında ilk kez kasabaya giden “Ebu Ali” adında bir aşiret üyesinin başından geçenler anlatılır. Bu hikâyede de kahraman değil kahramanın gözlemlediği dış dünya dikkati çeker. Ayrıca aşiret dışındaki dünyaya ilk kez çıkan ve sahtekâr bir çerçiciden pilli bir fener olarak dolandırılan Ebu Ali’nin durumu gözler önüne serilir.

Kahramanın “Juju” adında “Buldok” cinsi bir köpek olduğu ve yine yazarın ağzından anlatılan “Zincir” adlı hikâyede yazar, zincire bağlı olduğu zamanlarda önüne gelen her şeye saldırmaya çalışan; ancak bir gün zincirinden kazara kurtulup mahalle köpekleri tarafından hırpalanınca aniden uysallaşan bir köpek aracılığı ile “özgürlük” kavramını değerlendirmiştir.

“İki gün sonra Juju’yu zincirinde çok sakin gördüm. Demek ki dönmüş veya bulunmuştu ve muhakkak ki daha azılı yerli köpeklerle rastgelmiş, el sillesini tatmış, yersiz, yurtsuz kalmış, Hanya’yı

Konya'yı öğrenmiş, açlığı denemiş, Senegalli bekçisini, penivarlı gözcüsünü arkasında bulamayınca bütün azgınlığını, kaba sığmayan öfkesini bırakmış, sünepeleşmişti...

O eski korkunç mahlûk, zinciri çıkınca basbayağı bir köpek olmuştu. Evvelce yanına yaklaşmayan mahalle çocukları, etrafını sarıyorlar:

-Susu! Susu!

Diye alay ediyorlardı. Aldırmıyordu bile. Zira bütün mehabetini, kahramanlığını o kopmayacak sandığı zincire borçlu idi." (G.H. s. 32).

Bu hikâyede kahramanın bir köpek olması ve onun gözünden yapılan değerlendirmeler hikâyeyi diğerlerinden ayırır. Yazar ayrıca *Gurbet Hikâyeleri*'nde yapmadığı bir şeyi yapmış, belli ki "köpek" sembolü üzerinden yine birtakım değer yargılarını üstü örtülü ve biraz da mizahi olarak eleştirmiştir. *Gurbet Hikâyeleri*'nde göremediğimiz mizahı az da olsa bu öyküde hissetmek mümkündür.

"Hatta daha sonraları, neferin yanında bağısız dolaşmaya koyuldu; ayakları dibinde zincirsiz ve uslu yürüyor, dünyaya filozof gözüyle, hiddetli değil, düşünceli bakıyordu. Bu gözler anlamaya başladığı dünyayı artık tartıyordu." (G.H. s. 32).

"Gözyaşı" adlı öyküde Rumelili bir hizmetçi kadının ağzından Balkan Harbi sırasında düşmandan kaçan "Dul Ayşe"nin acıklı öyküsü anlatılmıştır. Anlatılan öykü kadının kendi öyküsüdür. Burada kadın kahraman alıştığımız şekilde cinsel tarafları öne çıkarılmadan, dramatik şekilde aktarılır. Hikâyede Ayşe, düşmandan kaçan köylü kafileden ayrı düşüp yağmurlu ve çamurlu yolda atını da kaybedince üç çocuğundan birini feda etme fikrine kapılır. Burada onun çaresizliğine ve cesaretine tanık oluruz. Artık yürüyecek dermanı kalmamasına rağmen bu tercihi yapamaz. Çocukların üçünü de taşımaya devam eder. *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki diğer kadınlardan çok farklı bir kadın tipi karşımıza çıkmaktadır. Bu yönüyle "Gözyaşı" da kahramanı bakımından diğerlerinden ayrılır. Diğer hikâyelerde karşılaştığımız belli belirsiz, karakter örneği göstermeyen kadın tipine karşılık, "Gözyaşı"nda Ayşe karakteri cesur, kararlı, daha gerçek, canlı bir karakterdir ve *Memleket Hikâyeleri*'nde gördüğümüz kadın tipine daha yakındır.

"Ayşe, yanında diz kapaklarına kadar çamurlara bata çıka yürümeye çalışan Ali'nin mini mini elini bırakmak istemiyor. Boynuna dolanan mecalsiz kolları da çözmeye cesareti yoktur. Kucağındaki ıslak, hareketsiz, sessiz bohça ona zaten cansız gibi görünüyor. Belki kendiliğinden, soğuktan, sudan, havasızlıktan, ezilmekten ölmüştür. Ananın ümidi budur: Yaşamadığını anlayarak azapsız, kundağı bir tarafa, en az çamurlu, en az bataklık yere bırakıvermek." (G.H. s. 35).

"Keklik"te gördüğümüz kahraman bir köy ağasıdır. Hikâye burada da yine yazarın ağzından anlatılır. Birlikte keklik avına gittiği köy ağasının acımasızlığına vurgu yaparken aynı zamanda kadınların peşinden gidip başına türlü belalar açan erkekleri eleştirir. Öyküde kahraman hakkında tanıtıcı bir bilgi verilmemiştir.

Kahramanın çok farklı ve her zaman karşılaşamayacak türden olduğu "Akrep" de üzerinde durulması gereken öykülerden biridir. "Ebu Areb" adlı bir bedevi'nin akreplerle olan ilginç ilişkisi ele alınırken karşımıza çıkan bu kahraman; gizemli, merak uyandıran, *Gurbet Hikâyeleri*'nde görmeye alışık olduğumuz türden bir şahıstır. Orta Doğu'nun mistik ve gizemli havasına son derece uygun şekilde karakterize edilmiştir. Ebu Areb akrepleri kendine oyuncak edinmiş, onlarla ilginç gösteriler yapan, ceplerinde onlarca akrep taşıyan bir adamdır. Adamın akreplerle olan bu ilişkisinin temeli belli değildir. Onun tüm dünyası bu akreplerden ibarettir. Okuyucu kahramanın neden akreplerle bu kadar içli dışlı olduğunu merak eder. Refik Halit'in çizdiği en ilginç şahıs tablolarından biri de Akrep adlı öyküde karşımıza çıkmaktadır. Zaten öykünün sonunda adamı sokan tek bir akrebin de öldüğünü öğrenince okuyucunun şaşkınlığı iyice artar.

Turkish Studies

Refik Halit'in "gurbet" duygusunu en iyi yansıttığı öykülerinden biri de "Köpek" isimli öyküdür. Burada ne kabahat işlediği bilinmeyen "Osman", bu kabahatinden dolayı yabancı, dilini bilmediği bir memlekete düşer. Kendisine arkadaşlık eden köpekle Osman'ın birbirlerine "gurbet" duygusu üzerinden yakınlaşmaları çok hüznü ele alınmıştır. Gurbette bir başına oradan oraya dolaşan bu garip çocuk, köpeğiyle dertleşmeyi adet edinir. Hatta o derece ki bakışlarıyla birbirlerinin duygularını anlayacak kadar yakınlaşırlar. Sonunda köpek, bir hudutta, askerler müsaade etmediği için, kalır ve ayrılmak zorunda kalırlar. Hayatını Osman'a bağlayan köpeğin tam bırakıldığı sınırdan ölmesi de hikâyenin en vurucu yönüdür. Osman'ın köpeğe bu kadar bağlanması, hatta onun da bir nedenle kendi memleketinden geldiğine kendini inandırması, köpeği bırakıp işe çıktığında ona bir şey olacağı korkusuyla tüm gününü azap içinde geçirmesi, yazarın; gurbete düşen insanın nelere bel bağlayabileceğini okuyucuya aktarmaya çalışmasının sonucudur. Yazar yine vatan hasretini kahramanı üzerinden çok acıklı şekilde okuruna hissettirir.

"Olmayacak bir ihtimale inanmıştı: Bu köpek de Osman'ın memleketinden nasılsa buralara düşmüştü; o da kendisi gibiydi, yurt hicranı çekiyor, yabancı toprağa alışamıyor, şimdi dolaşıp yaşadığı yerdeki adamlara, havasına, suyuna, güzelliğine ısınamıyordu. Her şeyi garipsemişti, onun için böyle yılgın, kamburu çıkık, kuyruğu bacaklarının arasında, yaşlı gözlüydü." (G.H. s. 46).

Refik Halit'in gizemli ve ilginç olaylarla dolu öykülerinden bir diğeri de "Lavrans" adındaki öyküdür. Öykü okura yine yazarın ağzından aktarılır. Bu hikâyede kahramanı ilginç kılan şey, kahramanın kendisi kadar başından geçen olaydır. Öykünün kahramanı "Lavrans", harabeleri kazmak, antika aramak için Suriye'de bulunan; çok gezen, öğrenmeye araştırmaya meraklı, acayip işler yapan, insanı merakta bırakan ilginç bir İngilizdir. Arapça öğrenmek için çeşitli kabileleri ziyarete gider, günlerce dönmez; tarih ve arkeolojiye de meraklıdır ve hep kendini geliştirmenin dindedir. Günün birinde falcı bir Arap, Lavrans'ın falına bakar ve ona, bir çocuğun kendisine bela getireceğini, kafatasının açılacağını ve bu şekilde öleceğini söyler. Falcının söylediği Lavrans'ın başına aynen gelir. Bir çocuğa çarpmamak için motorunu ağaca çarpar, kafatası yarılarak ölür.

Lavrans, tüm öyküleri içinde; Refik Halit'in oluşturduğu en hareketli ve çok yönlü kahramanlardan biri belki de birincisidir, denebilir. Hem Gurbet Hikâyeleri hem de Memleket Hikâyeleri'nde böylesine karakter olabilmiş, her yönüyle okurun ilgisini çeken kahraman sayısı azdır.

"Fırat, Çıban, Kaçak, Güneş" hikâyelerinde dikkat çekici özel bir kahramanın varlığından söz etmek mümkün değildir. Bu hikâyelerde yazar ağzından aktarılmış bir takım gözlem ve olaylar yer alır.

İlginç kişi ve olayların yer aldığı bir diğer hikâye de "Hülle"dir. Şam'da geçen hikâyede ikisi kadın, biri anlatıcı olmak üzere üç kahraman vardır. Burada her iki kadın da gizemli ve tuhaftır. Kadınların tasviri yapılmamıştır. Erkek kahraman yine anlatıcı konumundadır. Olayın ilginç olması kahramanları ve öyküyü de ilginç kılar. Hiç bilmediği Şam sokaklarında dolaşan adamın yanına yaşlı bir kadın yaklaşarak ona gece misafirleri olması teklifinde bulunur. Aslında amaç bir hülle olayı gerçekleştirmektir. Kahraman bir geceliğine genç bir kadınla nikâhlanır. Hikâyede mekân, olay ve kişiler birbiriyle uyumludur. Yani hikâye her yönüyle garip, mistik ve ilgi çekicidir.

Kahraman olarak bir hayat kadınının seçtiği "İstanbul'da çizilen kadın kahramanın özellikleri dikkat çekicidir. Bu kadın, Refik Halit'in *Gurbet Hikâyeleri*'nde çizdiği hemen tüm kadın kahramanlarla aynı özellikleri yansıtır. *Gurbet Hikâyeleri*'ndeki kadınlar adeta bu öyküde tam anlamıyla ortaya çıkar. Yani fiziksel özellikleri bakımından "*Gurbet Hikâyeleri* kadını" bu hikâyede bulmak mümkündür ve *Memleket Hikâyeleri*'nde çizilen kadın portreleriyle aradaki fark bu hikâyeden ayırt edilebilir: Bir tülün arkasından izlendiği izlenimi veren, mistik kadın tipi... Yazar bu kadında da "gurbet" duygusunu yansıtır. O kadın da İstanbul'dan gelmiş, yazarın kendisi gibi İstanbul hasreti çeken, İstanbul'un güzelliklerinin hayaliyle yaşayan, duygusal, hüznü bir kadındır.

Turkish Studies

Gurbet Hikâyeleri'ndeki son hikâye olan "Dişçi"de de ilgi çekici kahramanlarla karşılaşırız. Başından trajik bir olay geçtikten sonra dişçi olan bir adamın ilginç öyküsünün anlatıldığı hikâyede yine askerler ve bedeviler karşımıza çıkar. Hikâyenin başkahramanı olan "Dişçi"nin kısa, tek cümlelik bir tasviri yapılmıştır. Bu kısa tasvir, ilginç bir olayın anlatılacağına habercisi gibidir.

"Gözlerinde aklı tam olmayanlarda rastladığım kâh alevlenen, kâh pelteleşen bir kararsız ışık gördüğüm için onun yarı meczup olduğuna hükmetmişim." (G.H. s. 81).

Dişçi, yenilgiyle sonuçlanan savaştan sonra Anadolu'ya dönmeye çalışan bir başçavuştur. Lebüvve adında bir boğazdan geçmeye çalışırken bedeviler tarafından taşla vurularak korkunç şekilde diş sökülür. Yanındaki arkadaşları öldürülür, kendisi ölü sanılarak bırakılır. O günden sonra da kendi deyimiyile "diş sökmeye" başlar. Bu olay onun neden yarı deli, yazarın deyimiyile "mezczup" hale getirir ve kendisi de acımasızca diş çekmeye başlar.

Görüldüğü gibi *Gurbet Hikâyeleri*'nde karşılaştığımız kahramanların neredeyse hiçbiri birbirine benzememektedir. Bu yüzden bu bölümde öyküler tek tek ele alınarak kahramanlar tanıtılmaya çalışılmıştır. Olaylar kahramanları, kahramanlar olayları ilginç kılar ve birbirlerini yaratır gibidirler. Ayrıca yazarın kendisi gibi gurbete düşmüş kahramanlara da sık sık rastlandığı görülmektedir. Yazar gurbete dair duygularını bu kişilerin ağzından verir. O duyguyu hissettirmekte başarılıdır.

Kişiler bakımından düşünüldüğünde hem *Memleket Hikâyeleri* hem de *Gurbet Hikâyeleri* bu kişilerin çeşitliliği bakımından ortaklık gösterse de genel olarak her iki yapıtta ele alınan kişiler birbirlerinden çok farklıdır.

Zaman

Refik Halit'in öykülerinde en az belirgin olan unsurun zaman unsuru olduğunu söylemek mümkündür. Bu durum hem *Gurbet Hikâyeleri* hem de *Memleket Hikâyeleri* için aynıdır. Her iki eserde de çoğu hikâyede olayların geçtiği zaman tam olarak belirtilmez. *Memleket Hikâyeleri*'nde de *Gurbet Hikâyeleri*'nde de olayların geçtiği yılı tam olarak belirlemeyi mümkün kılan bir zaman ifadesine rastlamak mümkün değildir. Yazarın, zamanları belirtmekten neden kaçındığını söyleyebilmek zordur; ancak bunun nedeninin Refik Halit'in daha çok toplumsal ilişkilere ve eleştiriyeye eğilmiş olmasından ve hikâyeleri yazarken sürgünde olması nedeniyle psikolojik durumundan kaynaklandığı söylenebilir. Ayrıca yine hikâye türünün karakteri gereği zaman dilimlerini derinlemesine ele almanın pek mümkün olmaması da nedenlerden biri olabilir.

Refik Halit; "Garip Bir Hediye ve Bir Taarruz" adlı öyküleri dışında *Memleket Hikâyeleri*'nde her hikâyenin sonunda hikâyeyi yazdığı yer ve tarihi belirtmiş; bu tutumunu *Gurbet Hikâyeleri*'nde sürdürmemiştir.

Yazar, her iki eserinde de zaman olarak daha çok mevsimsel kesitlere, sabah ve akşam vakitlerine, geceye; bu zaman dilimlerinin kendisinde bıraktığı izlenimlere odaklanır. Mevsimlerin, özellikle de bahar ve kışın doğadaki yansımaları, akşamüzerleri ortaya çıkan manzaranın betimlenmesi yazarın zamanla ilgili gösterdiği genel tavidir. Bunun örnekleri ise mekân tasvirleriyle iç içe geçmiş olduğundan, mekânların ele alındığı bölümde verilmiştir.

Sonuç

Türk Edebiyatı'nda hikâye alanında önemli köşe taşlarından biri olarak kabul edilen Refik Halit, iki hikâye kitabı *Memleket* ve *Gurbet Hikâyeleri* ile hemen hemen tüm edebiyat otoriteleri tarafından övgüye değer bulunmuştur. Biz de bu çalışmada yazarın *Memleket Hikâyeleri* ile *Gurbet Hikâyeleri*'ni yazarken sürgünde olması sebebiyle içinde bulunduğu psikolojik durumu da göz önünde

bulundurarak hikâyelerde ne gibi değişiklikler ortaya koyduğunu tespit etmeye çalıştık. Bu arada her iki eserde elbette ortak noktalar da bulunmaktadır. Bu ortaklıklar da yeri geldikçe belirtilmeye çalışıldı.

Memleket Hikâyeleri'nde de *Gurbet Hikâyeleri*'nde de yazarın dil ve üslubunda çok dikkat çekici bir farklılık olmamakla birlikte *Gurbet Hikâyeleri*'nde anlatım aydın diline daha yakındır ki bu durum çoğu olayın yazarın anılarına dayanmasından ve yazarın hikâyelerin büyük bir çoğunluğunda başkahraman olmasından kaynaklanır. Bu farklılık dışında yazar her iki eserde de kısa ve halk diline yakın cümlelerden, günlük konuşma dilinden, yalın söyleyişlerden ve sık sık benzetmelerden faydalanmıştır.

Hikâyelerde görülen çarpıcı farklardan biri de “mekân” unsurunda ortaya çıkmaktadır. *Memleket Hikâyeleri*'ni yazdığı sırada Anadolu'da sürgünde bulunan yazar, hikâyelerine mekân olarak Anadolu'nun çeşitli köy ve kasabalarıyla İstanbul'un bazı semtlerini seçerken; *Gurbet Hikâyeleri*'nde sürgün hayatı Orta Doğu'nun Şam, Beyrut, Halep gibi şehirlerinde devam etmekte olduğu için kendisine mekân olarak buraları seçmiştir. Bunun sonucunda *Memleket Hikâyeleri*'nde mekânlar daha gerçekçi, aydınlık; betimlemeler daha neşeli, iç açıcı iken *Gurbet Hikâyeleri*'nde mistik, hüznü ve pusludur. Buna karşılık yazarın mekânların betimlenmesi ile olay örgüsünü çok iyi kaynaştırmış olması her iki eserde de ortaktır.

Memleket Hikâyeleri ile *Gurbet Hikâyeleri* arasında kahramanlar bakımından da büyük farklar olduğu görülmektedir. Anadolu'nun ham köylü, kasabalı, memur, asker ve kadın tipi *Memleket Hikâyeleri*'nde en çok karşılaşılan kahramanlardır. Bunlar yazar tarafından yine gerçekçi, günlük hayatın içinde her zaman karşılaşılabilecek türden sıradan insanlar olarak belirmelerine karşılık, *Gurbet Hikâyeleri*'nde gizemli, sıra dışı, masalsı tipler göze çarpar. Yazar kahramanını, onun iç dünyasına inmeden fiziksel ve ruhsal özelliklerini olay örgüsü içinde eriterek tanıtır.

Refik Halit'in öykülerinde “zaman” konusuna çok yer verilmediğini söylemek mümkündür. Birkaç öyküde olayın geçtiği dönem aşağı yukarı tahmin edilebilmesine rağmen çoğunlukla zaman konusunun ihmal edildiği görülür. Refik Halit belirli tarihlerden çok; mevsimler, sabah ve akşam vakitleri ile bunların kendi üzerinde bıraktığı izlenimi o anki ruh haline uygun şekilde betimlemeler yaparak aktarır. Bu durum hem *Memleket Hikâyeleri*'nde hem de *Gurbet Hikâyeleri*'nde ortaklık gösterir.

Eleştiri ve mizah konusu Refik Halit'in hiçbir zaman vazgeçmediği taraflardan biridir. Bu alışkanlığını *Memleket Hikâyeleri*'nde de çok dozunda ve başarılı şekilde devam ettiren yazar, *Gurbet Hikâyeleri*'nde bundan vazgeçer. Her olay ve durumdan mizahi ve eleştirel bir yön bulup çıkarmakta çok usta olan yazar “gurbet” duygusunu ön plana çıkardığı bu hikâyelerde hüznüdür. Mizahı tamamen bırakır, eleştirilerini ise kısıtlı ve belli belirsiz yapar.

Sonuç olarak *Memleket Hikâyeleri* ve *Gurbet Hikâyeleri*'nin birçok açıdan büyük farklar barındırdığını, bu farkların özellikle yazarın ruhsal durumu ile coğrafyalar arasındaki büyük farklardan kaynaklandığını söylemek yerinde olacaktır. Yazarın *Gurbet Hikâyeleri*'nde ilgi ve algıları tamamen değişmiş, kendisi daha hüznü ve içe dönük bir insan halini almıştır. Fakat gözlem ve betimleme yeteneğini, iyimserliğini, üslubunu her iki eserde de korumuştur.

KAYNAKÇA

AKTAŞ, Şerif, *Refik Halid Karay*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1986.

AKYÜZ, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, (ts.).

BANARLI, Nihad Sami, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, c. II, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

-
- BEYATLI, Yahya Kemal, *Siyasî ve Edebî Portreler*, Baha Matbaası, İstanbul, 1968.
- EBCİOĞLU, Hikmet Münir, *Kendi Yazılarıyla Refik Halid (Yeni Mecmua'dan)*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, (ts.).
- EKİZ, Osman Nuri, *Refik Halid Karay (Hayatı ve Eserleri)*, Gökşin Yayınları, İstanbul, 1984.
- KAPLAN, Mehmet, *Hikâye Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 2002.
- KARAY, Refik Halid, *Memleket Hikâyeleri*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, (ts.).
- KARAY, Refik Halid, *Gurbet Hikâyeleri*, Semih Lütfi Kitabevi, İstanbul, 1940.
- KARAY, Refik Halid, *Sakın Aldanma, İnanma, Kanma*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2011.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, "Hikâye", c. XVII, İstanbul, 1998.
- TUNCER, Hüseyin, *Meşrutiyet Devri Türk Edebiyatı*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.